

TALABANING KOGNITIV FAOLIYATI TUZILISHI VA TURLARI

Gulnoz Abdukayumovna Amanova

Oliy ta'limni rivojlantirish markazi doktoranti

ANNOTATSIYA

Maqolada talabalarning kognitiv faoliyati, ushbu faoliyatning asosiy shakllari va turlari aniqlanadi, uning samaradorligi mezonlari asoslanadi.

Kalit so'zlar: Kognitiv faoliyat, o'quv faoliyati, o'quv vazifasi, reproduktiv va samarali.

STRUCTURE AND TYPES OF STUDENT'S COGNITIVE ACTIVITY

ABSTRACT

The article considers the concept of "learning and cognitive activity of students, defines the main forms and types of this activity, substantiates the criteria for its productivity.

Keywords: Cognitive activity, educational activity, educational task, reproductive and productive.

KIRISH

Kognitiv faoliyat - bu idrok, fikrlash, xotira, e'tibor, nutq kabi aqliy jarayonlar yordamida atrofdagi voqelikni bilishga qaratilgan ongli faoliyat. Kognitiv faoliyat-bu o'qituvchi tomonidan qo'yilgan o'quv muammolarini hal qilish jarayonida bilim va harakat usullarini o'zlashtirish va o'z-o'zini rivojlantirish faoliyati. U nafaqat bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishga, balki subyektning (talabani) o'zi uchun ham ijtimoiy tajribani (axloqiy, madaniy, amaliy, ijodiy va boshqalar) maqsadli o'zlashtirish tufayli uning shaxsiy fazilatlarini takomillashtirish, rivojlantirishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Shu nuqtai nazardan, o'quv jarayonida talabalarning kognitiv faoliyati uchta o'zaro bog'liq bosqichni o'z ichiga oladi:

1. Birinchi bosqichda o'rganilayotgan materialni idrok etish, tushunish va yodlash yoki nazariy bilimlarni o'zlashtirish sodir bo'ladi.

2. Ikkinchi bosqichda ushbu bilimlarni amalda qo'llash bo'yicha ko'nikma va ko'nikmalar ishlab chiqiladi, bu maxsus o'quv mashqlarini tashkil qilishni talab qiladi.

3. Uchinchi bosqichda o'rganilayotgan material bo'yicha bilimlarni yanada mustahkamlash va chuqurlashtirish, ularni birlashtirish va amaliy ko'nikma va malakalarni takomillashtirish amalga oshiriladi.

Psixologlar (I. A. Zimnaya, I. I. Ilyasov, I. Lingart, D. B. Elkonin) kognitiv faoliyatni tahlil qilib, uning beshta o'ziga xos xususiyatlarini keltirib o'tganlar:

1) o'quv materiallarini o'zlashtirishga va o'quv muammolarini hal qilishga qaratilgan;

2) bilim va faoliyatlarning umumiy usullari o'zlashtiriladi;

3) talabning turli xil faoliyatlarini o'z ichiga oladi, shu jumladan idrok (kuzatish — o'quv materialini tovush va vizual idrok etish), mnemonik (o'quv materialini yodlash), aqliy (tahlil, taqqoslash, tasniflash, umumlashtirish va boshqalar), amaliy (muammolarni hal qilish, tajriba, grafik va hisoblash ishlari, kompyuter bilan ishlash va boshqalar.);

4) faoliyatning natijalariga qarab o'quvchining aqliy xususiyatlari (xarakteri, qobiliyati, xotirasi, tafakkuri, hissiyotlari, irodasi) va xatti-harakatlarining o'zgarishiga olib keladi;

5) shaxsning rivojlanishi nuqtai nazaridan subyektning o'z — o'zini rivojlanishiga olib keladi.

D. B. Elkonin o'quv faoliyatining quyidagi ijtimoiy xususiyatini ta'kidlab o'tadi:

mazmuni bo'yicha, chunki u insoniyat tomonidan to'plangan moddiy va ma'naviy boyliklarini o'zlashtirishga qaratilgan;

ma'nosi bo'yicha, chunki u ijtimoiy ahamiyatga ega va baholanadi;

shakli bo'yicha, chunki u ijtimoiy rivojlangan aloqa standartlariga mos keladi va ta'lim muassasalarida (maktablar, kollejlari, universitetlar va boshqalar) amalga oshiriladi.

Boshqa har qanday faoliyat turi singari, kognitiv faoliyat ham obyektivligi, maqsadga muvofiqligi va mahsuldorligi (samaradorlik) bilan ajralib turadi. U ma'lum bir tuzilish va tarkibga ega.

O'quv faoliyatining predmeti - bu o'zlashtirilishi kerak bo'lgan o'quv materialining mazmuni hisoblanadi. Bunga o'rganilayotgan fanlar bo'yicha o'quv dasturlariga kiritilgan tushunchalar, nazariyalar, qonunlar, prinsiplar, vazifalar, algoritmlar, jarayonlar, harakat usullari va boshqalar kiradi.

O'quv faoliyatining maqsadi ushbu bilimlarni va usullarni o'zlashtirishdir, bu jarayonda talabning o'zi ham rivojlanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, o'quv faoliyatining maqsadi o'qitish maqsadi bilan chambarchas bog'liqdir.

O'quv faoliyatining motivlari talabanning ehtiyojlari, qiziqishlari, moyilligi, qiymat yo'nalishlari bilan bog'liq.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, faoliyatning muhim tarkibiy qismlaridan biri bu harakatdir. Talabanning kognitiv faoliyati ta'limning maqsadi va mazmuni, o'quv jarayonini tashkil etish shakli, o'quv materialini o'rganish va o'zlashtirish mantig'i va o'qitish usullari bilan bog'liq ko'plab harakatlarni o'z ichiga oladi. Masalan, bunga o'qituvchi yoki talabalardan biri tomonidan o'quv materialining og'zaki taqdimotini tinglash, o'quv adabiyotlarini yoki xulosalarini o'qish, ko'rgazmali qurollar to'g'risidagi ma'lumotlarni idrok etish, kompyuter bilan ishlash, laboratoriya ishlarini bajarish va boshqalar kiradi.

O'quv faoliyati vositalariga talabanning asosiy bilimlari va ko'nikmalari, og'zaki va yozma nutq, o'quv adabiyoti, eslatmalar, vizual va uslubiy qo'llanmalar, o'quv maqsadlari uchun kompyuterlar va elektron nashrlar, laboratoriya uskunalari, o'quv televidenyjesi va boshqalar kiradi.

Ta'lim faoliyati usullari-bu bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish uchun vositalardan foydalanish usullari. Ular o'qituvchi tomonidan ma'lum bir darsda qo'llaniladigan o'qitish usullariga bog'liq. Ta'lim faoliyati usullari, masalan, adabiyotlarni o'rganish va o'quv materialining qisqacha mazmuni, muammolarni hal qilishda matematik operatsiyalar, laboratoriya ishlarini bajarish va hisobot tuzish usullari, muammolarni individual yoki guruhli hal qilish usullari, o'rganilayotgan hodisalarni, jarayonlarni o'rganish usullari va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Ta'lim faoliyati mahsuli-o'quvchilar tomonidan o'rganish natijasida olingan yangi bilim va ko'nikmalardir.

Talabanning kognitiv faoliyati tarkibidagi asosiy tarkibiy qism o'quv vazifasidir. Ta'lim vazifasi va boshqa vazifalar o'rtasidagi asosiy farq shundaki, uning maqsadi va natijasi u o'zaro ta'sir qiladigan obyektlarni o'zgartirishdan ko'ra, subyektning (talabanning) o'zini o'zgartirishdir. O'quv vazifalari turli funksiyalarni bajaradi. Tushunish va yo'naltirish, ma'lum bir qonun bilan identifikatsiya qilish, o'zgartirish, qo'llash, yangi vaziyatga o'tkazish, vazifalarni mustaqil ravishda qurish, o'zini o'zi boshqarish vazifalari mavjud.

O'quv vazifasining tarkibi L. M. Fridman va E. I. Mashbitzning asarlarida batafsil ko'rib chiqilgan. Har qanday vazifada, shu jumladan o'quv vazifasida maqsad (talab), vazifa shartining bir qismi bo'lgan obyektlar va ularning funktsiyalari ajralib turadi. L. M. Fridmanning fikricha, o'quv vazifasi quyidagi qismlardan iborat:

* mavzu maydoni (belgilangan obyektlar sinfi);

* vazifa talablari (muammoni hal qilish maqsadi bo'yicha ko'rsatmalar, bular. qaror davomida aniqlanishi kerak bo'lgan narsalar);

* vazifa ob'ektlarini bog'laydigan munosabatlar •

* muammoni hal qilish uchun uning shartlari bo'yicha bajarilishi kerak bo'lgan harakatlar (operatsiyalar) to'plami.

Ta'lim muammolarini hal qilish bo'yicha faoliyatda quyidagi o'zaro bog'liq tarkibiy qismlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

muammoni tahlil qilish va tushunish, o'quv vazifasini "qabul qilish", uni hal qilish uchun zarur bo'lgan mavjud bilimlarni yangilash;

muammoni hal qilish rejasini tuzish; uni amaliy amalga oshirish;

muammoning echimini nazorat qilish (o'zini o'zi boshqarish) va baholash;

qaror qabul qilish jarayonida yuzaga keladigan faoliyat.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bajarilgan funksiyaga qarab, harakatlarning uch turi ajratiladi: yo'naltirish (yoki rejalashtirish), ijro va nazorat. Yo'naltiruvchi harakatlar (harakatlarning indikativ asosi) — bu talabalar o'zlashtirilgan harakatlarni amalga oshiradigan ko'rsatmalar va ko'rsatmalar tizimi. Bu yaqinlashib kelayotgan faoliyatni rejalashtirish uchun zarurdir. Ta'lim muammosini hal qilishda harakatlarning taxminiy asoslari (yechimning umumiy algoritmi) quyidagicha:

1) muammoni va u qanday muammoligini aniqlash;

2) ma'lum muammolar va kerakli muammolar o'rtasidagi mantiqiy aloqalarni o'rnatish;

3) muammoni hal qilishning turli usullarini ilgari surish;

4) usullardan birini tanlash va muammoni hal qilish rejasini tuzish;

5) muammoni hal qilishga harakat qilish;

6) natijani tekshirish.

Nazorat yoki o'z-o'zini nazorat qilish (nazorat harakatlari) funktsiyasi o'quv vazifalarini hal qilishda talabalar tomonidan operatsiyalarning to'g'riligi va to'liqligini aniqlashdan iborat.

Muammoni hal qilish uchun subyekt (talaba) muammoga kiritilmagan va tashqaridan jalb qilingan manbalarning ma'lum bir to'plamiga ega bo'lishi kerak. Muammoni yechish vositalari moddiy (masalan, asboblari va boshqalar), bosma (matnlar, diagrammalar, formulalar, modellar) va ideal (talaba muammoni hal qilishda foydalanadigan bilimlar) bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, kognitiv faoliyatning tuzilishi quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: mavzu, maqsad, motivlar,

vositalar, o'quv harakatlari va ularni amalga oshirish usullari, mahsulot (natija). Kognitiv faoliyatni o'quv muammolarini hal qilish faoliyati deb hisoblash mumkin.

Fikrlash darajasiga ko'ra, kognitiv faoliyatning ikki turi mavjud: reproduktiv va samarali (ijodiy). Reproduktiv faoliyat - bu namunadagi harakatlar, masalan, o'tgan materialni takrorlash va uni tushuntirish, ma'lum algoritmgga muvofiq tipik muammolarni hal qilish, adabiyot bilan mustaqil ishlash asosida hisobot tayyorlash va o'qish va boshqalar. Talabalarning ijodiy kognitiv faoliyatiga nostandart muammolarni hal qilish, laboratoriya eksperimentini o'tkazish, o'quv va tadqiqot ishlari, texnik mahsulotlarni loyihalash va boshqalarni misol sifatida keltirish mumkin.

Aynan talabalik davrida nafaqat jismoniy, balki psixologik xususiyatlar va aqliy funktsiyalar: idrok, e'tibor, xotira, fikrlash, nutq va his-tuyg'ular rivojlanishida maksimal darajaga yetadi. B. G. Ananiyevning ta'kidlashicha, hayotning ushbu davri o'qitish va kasbiy tayyorgarlik uchun imkon qadar qulaydir. Ushbu davrda individual faoliyat faol shakllanadi. Kognitiv faoliyatda abstrakt fikrlash ustunlik qila boshlaydi, dunyoni anglash boshlanadi, o'rganilayotgan voqelikning turli sohalari o'rtasida munosabatlar o'rnatiladi.

Agar o'qituvchi aynan shu davrda talabaning qobiliyatlarni rivojlantirmasa, talabalar o'rganilayotgan materialni faqat yarim mexanik ravishda yodlab oladilar, bu esa ularning bilimlarni oshiradi lekin aqliy va ijodiy rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Maxsus tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, aksariyat talabalar taqqoslash, tasniflash, aniqlash kabi intellektual operatsiyalarning rivojlanish darajasiga ega emaslar. Shu bilan birga, ijodiy qobiliyatlarni ko'pincha original va nostandart muammolarni hal qilishda, yangisini kashf etish paytlarida, bilimlarni boshqa vaziyatlarda qo'llashda, shuningdek mustaqil tanlovning namoyon bo'lishi mumkin bo'lganda rivojlanadi va namoyon bo'ladi.

XULOSA

Talabalarning atigi yarmidan ko'pi intellektual rivojlanish ko'rsatkichlarini birinchi kursdan to'rtinchi kursgacha oshiradi va qoida tariqasida bunday o'sish zaif va o'rtacha talabalarda kuzatiladi va eng yaxshi talabalar ko'pincha o'zlari kelgan intellektual qobiliyat darajasi bilan universitetni tark etishadi.

Talaba universitetda egallashi kerak bo'lgan eng muhim qobiliyat, aslida uning kasbiy shakllanishiga tubdan ta'sir ko'rsatadigan bilish qobiliyatidir, chunki uzluksiz ta'limda uning imkoniyatlarini belgilaydi. Vaqt o'tishi bilan eskirgan bilimlarni o'zlashtirishdan ko'ra, yangisini

o'rganish muhimroqdir. Bundan ham muhimi, ijodiy fikrlashga asoslangan mustaqil bilim olish qobiliyatidir.

REFERENCES

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология. — М., 2008.
2. Елконин Д.Б. Избранные психологические труды. - М., 1989.
3. Фридман Л.М. Логико-психологический анализ школьных учебных задач. - М., 1977.
4. Ананев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2 т. — М., 1980.
5. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2005. 400 с.

